શ્રી ૧૧.

શ્રી કચ્છી નીતિદર્શક નાટક સમાજ

અહલ્યાબાઇ

નાટકના ગાયનો તથા સંક્ષીપ્ત સાર.

રચનાર,

પ્રભુલાલ દયારામ દ્વિવેદી એન્જીનીઅર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા.

મી. હિમ્મતલાલ કાળુભાઇ

મી. દાદુભાઇ મીઠાભાઇ

માલેક:—**શ્રી કચ્છી નીતિદર્શક નાટક સમાજ**

હાલ મુકામ રીપન થીએટર. ગ્રાંટ રોડ, **મુંબઇ.**

આવૃતી ૨ જી પ્રત ૨૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૪ ઇ. સ. ૧૯૧૮ જુલાઇ.

કીંમત રૂ. ૦–૩–૦ (ત્રણ આના)



આ પુસ્તક મુંબઇમાં લેમીંગટન રોડ ઉપર ટોપીવાલાની ચાલમાં આવેલા "મહેશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ"માં ગુણવંતલાલ છોટાલાલ દેસાઇએ છાપ્યું.



અહલ્યાબાઈ નાટકના પાત્રોનો પરીચય.

પુરૂષ પાત્રો.

ખંડેરાવ.........ઈંદોરના રાજા અહલ્યાબાઈનો પતિ.
આનંદરાવ......સ્વામી ભક્ત વીર યોધ્ધો; રાજ્યનો સેનાધ્યક્ષ.
ગંગાધર.........વયોવૃદ્ધ બ્રાહ્મણ પ્રધાન.
માલેરાવ.........ખંડેરાવનો અવિચારી અને ઉદ્ધત કુમાર.
ભીમો............માલેરાવનો ખુશામતખોર હજુરીયો.
મહેન્દ્રસ્વામી...એક બ્રહ્મનિષ્ટ સાધુ.
જીભાઈ..........એક અભણ અને ભોળો પટેલ,
ચિત્રકાર.........અહલ્યાબાઈને આશ્રયે રહેલો વિદેશી ચિતારો.

ઉપરાંત—કિલ્લેદાર, જેલર, પુરોહિત, પ્રતિનિધિ સૈનિકો, બાળ-
વાજીંત્રો, દરબારીઓ, પ્રતિહાર વીગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો.

અહલ્યાબાઈ...ખંડેરાવની પત્ની, માલેરાવની માતા; કાર્ય કુશળ
પરોપકારી અને સદ્ધર્મ પરાયણ સતી.
તારા............માલેરાવની અર્ધાંગના,
કપુરી...........જીભાઈની ઉચ્છૃંખલ પત્ની.
કેતકી...........ભોળી સ્ત્રીઓને અવળે માર્ગે દોરનારી અધમ
ખવાસણ; ભીમાની પત્ની.

ઉપરાંત—સખીઓ, દાસીઓ, પનીઆરીઓ ઇત્યાદિ.

અહલ્યાબાઈ નાટકનો પ્રવેશાનુક્રમે સંક્ષિપ્ત સાર.

અંક પહેલો.

પ્રારંભ પ્રાર્થના અને વસ્તુ સૂચન.

પ્રવેશ પહેલો—સખીઓ અને તારાનો હાસ્યવીનોદ બાદ ખંડેરાવ સાથે અહલ્યાબાઇ વાણી વિનોદ, ત્યાં આનંદરાવનું આગમન, યુધ્ધના સમાચાર યુધ્ધની તૈયારી અને પછીથી ખંડેરાવને અહલ્યાબાઇ તરફથી પ્રેમભરી વિદાયગિરિ.

પ્રવેશ બીજો—કપુરીના માબાપ તરફથી કપુરી માટે પતિ ખોળવા આવેલા સ્વાર્થી પુરોહિતને જીભાઇ પટેલ રસ્તામાં મળી જાય છે અને પોતાને પૈસા મળવાથી લાકડે માકડું વળગાડવા જેવું જીભાઇ અને કપુરીનું સગપણ કરે છે જેથી જીભાઇને આનંદ.

પ્રવેશ ત્રીજો—ખંભોરૂ દુર્ગના સુબેદાર અને ખંડેરાવનું યુધ્ધ, તેમા ખંડેરાવના ઘાયલ થવા પછી આનંદરાવને હાથે સુબેદારનો સંહાર.

પ્રવેશ ચોથો—ખુશામતખોર ખવાસ ભીખો તથા તેની પત્ની જીભાઇથી નવોઢા પત્નીને ફસાવવાનો નિશ્ચય કરે છે, ત્યાં કપુરી અને પછીથી જીભાઇ પ્રવેશ કરે છે. બન્નેનો પ્રેમાલાપ, પટેલની મૂર્ખતા, તે જોઇ કપુરીનુ નિરાશ થવુ, પતિ પત્ની વચ્ચે કલહનો પ્રારંભ; ત્યાં કેતકીનું આવવું અને પટેલને શીખામણ આપી વિદાય કરવા અને પછીથી કપુરીને ભોળવી માલેરાવને મળવા માટે પનઘટ-પર લઇ જવી.

પ્રવેશ પાંચમો—પોતાને થતાં માનશુકન માટે અહલ્યા ચિંતાતુર થઇ રહી છે ત્યાં કોઢના રોગથી પીડાતો ચિત્રકાર પ્રવેશ કરે છે, અહલ્યા તેનાપર દયા લાવી સતીત્ત્વના પ્રભાવથી તેનો કોઢ દૂર કરે છે અને રાજ્યમાં આશ્રય આપે છે, ત્યાં આનંદરાવ ખંડેરાવના મૃત્યુના સમાચાર લાવે છે, જેથી અહલ્યાનું કલ્પાંત, સતી થવાનો નિશ્ચય, પોતાના દેહને બાળી ભસ્મ કરવાની સૂર્યને પ્રાર્થના, સૂર્યના કિરણમાંથી અંગારાનો વરસાદ, ત્યાં મહેન્દ્ર સ્વામીનું પ્રગટ થવું અને અહલ્યાને તેના પતિના અંતિમ ઉદગારનું સ્મરણ કરાવી સતી થતાં અટકાવવી. **ટેબ્લો.**

પ્રવેશ છઠ્ઠો—કપુરી અને કેતકી કેટલીક પનીયારીઓ સાથે વિનોદ કરતી ઉદ્યાનમાં થઇને જળાશયપર જાય છે, ત્યાં પશ્ચાતાપ કરતા માલેરાવ અને પાછળથી ભીમો પ્રવેશ કરે છે, માલેરાવને સન્માર્ગપર આવતો જોઇ પોતાની કમાણી ટળી જવાના ભયથી ભીમો યુક્તિથી આડું અવળું સમજાવી પશ્ચાતાપના અંકૂરને ઉખેડી નાખે છે, અને પનીયારીઓ આવતાં કપુરી સાથે મેળાપ કરાવી છટકી જાય છે, પછીથી માલેરાવ અને કપુરીનો પ્રેમાલાપ, ત્યાં કપુરીની ચાલચલગત માટે શંકાશીલ થયેલા પટેલનું આવવું, કપુરીને માલેરાવ સાથે જોઇ ઉશ્કેરાઇ જવું અને કપુરીને ધમકાવી માલેરાવ સાથે ઝગડો કરવો. આખર રંગમાં ભંગ થવાથી માલેરાવ પટેલને મારમારે છે, ત્યાં પ્રધાન ગંગાધરને આવતો જોઇ માલેરાવ ન્હાશી જાય છે, ગંગાધર પટેલની સર્વ હકીકત સાંભળી પટેલને ફરીયાદ કરવા પુને જવાનું કહી વિદાય થાય છે, જેથી પટેલ પોતાને દાદ ન મળતી જાઇ કપુરીને મારવા માંડે છે, ત્યાં આ સર્વ ચેષ્ટાઓ

રૂપાઇને જોતા ચિત્રકાર આવી પટેલને અટકાવે છે, અને સમજુતી આપી વીદાય કરે છે, પાછળથી કજોડાં અને કુધારા સંબંધી ચિત્રકારના ઉદ્દગાર.

પ્રવેશ સાતમો—રાજ્યમાં બળવો જગાવવાનો પ્રયત્ન કેટલાક બળવાખોરોને માલેરાવ જુલમાટ ભરી શીક્ષા કરી રહયો છે અને આખર બળવા ખોરોના બૈરાં છોકરાંને પણ બુરે મોતે મારી નાખવા તૈયાર થાય છે ત્યાં આનંદરાવ આવીને તેને અટકાવે છે પરંતુ ઉદ્ધત માલેરાવ ક્રોધે ભરાઇ તેને મારવા હથીયાર ઉઠાવે છે ત્યાં મહેન્દ્ર સ્વામી પ્રગટ થાય છે અને પાપી જીવની અંતે થતી દુર્ગતિનું દર્શન કરાવી ભય પમાડી અત્યાચાર કરતો અટકાવે છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ પહેલો—ખંડેરાવનું મૃત્યુ થવાથી ખરા હકદાર માલેરાવને પેશ્વા તરફથી રાજ્યાભિષેક થાય છે, ત્યાં ગંગાધર આવે છે અને ઉપહાર અર્પણ કરે છે, પરંતુ માલેરાવ તના વીચારો જાણતો હોવાથી તેનું અપમાન કરે છે જેથી પરસ્પર વીતંડાવાદ, ત્યાં આનંદરાવનું આવવું, માલેરાવને અટકાવવો, જેથી માલેરાવનો ક્રોધ વૃદ્ધી પામે છે અને પરસ્પર તલ્વારો ખેંચાય છે ત્યાં અહલ્યા આવે છે અન માલેરાવને અટકાવે છે. **ટેબ્લો.**

પ્રવેશ બીજો—જીભાઇ પટેલથી કપુરી કંટાળી ગઇ છે ત્યાં કેતકી આવી તેને મહેલમાં માલેરાવને મળવા આવવાનું રહે છે અને રાત્રી થતાં તેને બેસવા માટે મ્યાનો મોકલવાનું કહી ચાલી જાય છે, પરંતુ પટેલ આ સવ વાત સાંભાળતો હોવાથી કપુરીને

ધમકાવી ઘરમાં પૂરી પોતે બહારીના કપડા પહેરીલે છે, અને દીવા બુઝાવી મ્યાનો આવતાં ચુપચુપ તેમાં બેસી મહાલય તરફ વીદાય થાય છે

પ્રવેશ ત્રીજો—ગંગાધરનું માલેરાવે રાજ્ય સભામાં કરેલું અપમાન ભૂલાવી દેવા અહલ્યાબાઇ આવે છે અને ગંગાધરને મીઠા શબ્દોમાં રાજ્ય અને આપદ ધર્મનો ઉપદેશ આપી શાન્ત કરે છે.

પ્રવેશ ચોથો—બહારીના પટેલ પોશાકમાં માલેરાવના મહેલમાં આવેલો આશ્ચર્ય ચકિત થઇ અનેક પ્રકારની હાસ્યજનક ચેષ્ટાઓ કરી રહયો છે ત્યાં માલેરાવ પ્રવેશ કરેછે પરંતુ કામાધ હોવાથી પટેલને ઓળખી શકતો નથી. થોડીવાર રકઝક થયા બાદ પટેલ ઉઘાડો પડે છે. જેથી માલેરાવ તેને માર મારે છે, તેનો પોકાર સાંભળી અહલ્યાબાઇ અને ચિત્રકાર આવે છે જેથી માલેરાવ ન્હાસી જાય છે, પછીથી ચિત્રકાર અહલ્યાબાઇને પટેલ-ની સર્વ વિગતથી વાકેફ કરેછે ત્યાં પોતાનાપર ગુજરેલા જુલમ માટે બ્રાહ્મણો;અને ગંગાધર દેશપાર થયાના ખબર લઇ આનંદરાવ આવે છે અહ-લ્યાબાઇ ધૈર્યથી સર્વને શાન્ત કરી વિદાય કરે છે અને માલેરાવને બો-લાવી સખત શબ્દોમાં ઠપકો આપી પ્રજાપર જુલમ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવડાવ છે,

પ્રવેશ પાંચમો—માલેરાવ વિચાર શૂન્ય બેઠેલો છે ત્યાં ભીમાનું આગમન, ભીમાને જોઇ માલેરાવનું ઉશ્કેરાઇ જવું અને ખૂન કરવાનો પ્રયત્ન, ત્યાં કેતકીનું આવવું અને સર્વ આરોપ ચિત્રકારપર ઢોળી પાડી મૂર્ખ માલેરાવને દારૂ પાઇ છાકટો બનાવી બન્નેનુ છટકી જવું.

પ્રવેશ છઠ્ઠો—તારાનો તખીઓ સાથેનો વિનોદ પૂરો થતાં દારૂ-ના નિશામાં લથડીયા ખાતો માલેરાવ પ્રવેશ કરે છે, અને મૂર્છા ખાઇ પૃથ્વીપર પડી જાય છે, કલ્પાંત કરતી તારા થોડીવારે તેને શુધીમાં લાવી

દારૂ ન પીવાની પ્રતીજ્ઞા લેવડાવે છે અને તારાને વિદાય કરી માલેરાવ ત્યાંજ નિંદ્રાધિન થાયછે, પછીથી સૃષ્ટી સઉન્દર્ય જોતો ચિત્રકાર પ્રવેશ કરે છે, ત્યાં ભીમો આવી માલેરાવને જગાડે છે અને ચિત્રકાર તેનું ખૂન કરવા આવ્યો છે તેમ સમજાવે છે જેથી માલેરાવ ચિત્રકારને ધમકાવી તેની કોઇ પણ વાતપર ધ્યાન ન આપતાં નિર્દયતાથી તેનો સંહાર કરે છે. **ટેબલો**

પ્રવેશ સાતમો—કેતકી અને કપુરી સાથે જીભાઇ હાસ્ય વિનોદ કરી રહયોછે ત્યાં ભીમો આવી પોતાને છુપાડવા માટે સહાયતા માગેછે પટેલ તેને છુપાવે છે ત્યાં આનંદરાવ અને તેના સીપાઇઓ આવે છે અને પટેલને સમજુતી આપી ખુશામતખોર ને રાજદ્રોહી ભીમાને પકડી જાય છે પછીથી પટેલને ખેતીવાડીનું શિક્ષણ મેળવવા માટે અહલ્યાબાઇ તરફથી પુના જવાની આજ્ઞા થએલી હોવાથી કપુરી પાસેથી પટેલની મમતા ભરેલી વિદાયગીરી.

પ્રવેશ આઠમો—માલેરાવ પોતાના અનાચારો માટે પ્રશ્રાતાપ કરી રહયો છે ત્યાં ચિત્રકારનું ભૂત પોતાને સતાવવાની ભ્રમણા થવાથી બેહોશ થઇ જાય છે ત્યાં તારા દોડી આવે છે અને માલેરાવને સાવધ કરે છે પરંતુ માલેરાવ તેને સ્ત્રીના સ્વરૂપમાં આવેલું ભૂત સમજી અનેક પ્રકારે કષ્ટ આપે છે, જેથી તારા મૂર્છીત થાય છે અને માલેરાવ શુધિમાં આવી પશ્ચાતાપ કરે છે, થોડીવારે તારા શુધિમાં આવતાં પતિ પત્નીનું પ્રેમભર્યું મીલન. તારા સંગીતથી તેના મનનું રંજન કરી તે નિંદ્રાધીન થતાં અહલ્યાબાઇને બોલાવવા માટે જાય છે, પાછળથી માલેરાવને નિદ્રામાં ભૂતનો ભાસ થવાથી જાગી ઉઠે છે અને ભૂતને બદલે પોતાનીજ છાતીમાં કટાર મારવા તત્પર થાય છે, ત્યાં ચિત્રકારનું ભૂત પ્રગટ થઇ તેને તેમ કરતો અટ-

કાવે છે અને ક્ષાત્ર ધર્મનું સ્મરણ કરાવી જળાશયમાં અદ્રસ્ય થાય છે જેથી માલેરાવ પણ ઉન્માદી અવસ્થામાં તેને પકડવા તેની પાછળ તળાવમાં પડે છે, ત્યાં તારા અને અહલ્યા આવી મદદ માટે બુમ પડે છે તેથી આનંદરાવ ધસી આવી તળાવમાં કુદી પડે છે. અને માલેરાવને બચાવી લે છે. **ટેબલો**'

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ પહેલો—અહલ્યાબાઇ અને મહેન્દ્ર સ્વાતી માલેરાવની સુધરતી વ્રત્તીઓ સંબંધી વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે ત્યાં આનંદરાવ આવી ગંગાધરે પેશ્વાઇ સઇન્ય સહ આક્રમણ કર્યાના સમાચાર વીદિત કરે છે જેથી અહલ્યાબાઇ માલેરાવ અને આનંદરાવ મળી યુધ્ધ કેવા પ્રકારે કરવું તેનો નિશ્ચય કરે છે, સર્વના ગયા પછી માલેરાવ અને તારાની પ્રણય ગોષ્ટી.

પ્રવેશ બીજો—રણસંગ્રામમાં ગંગાધર અને મલારરાવનું દ્વંદ્વ યુધ્ધ, તેમાં ગંગાધરને પરાજય પામતો જોઇ એક સઇનિકની ગોળી વડે દગાથી માલેરાવનો સંહાર, તે જોઇ આનંદરાવનું ઉશ્કેરાવું, ગંગાધરનો સંહારો કરવાનો પ્રયત્ન, એટલામાં અહલ્યાબાઇનું આગમન, આનંદ રાવને બ્રહ્મહત્યા કરતો અટકાવવો અને ગંગાધરને કેદ કરવો. **ટેબલો.**

પ્રવેશ ત્રીજો—અનેક દુષ્કૃત્યોના પરિણામે ભીખારણ થએલી કેતકી કપુરી પાસે ભીખ માગવા આવે છે, કપુરી તેને કેટલાંક મેંણાં ટેણાં સંભળાવી ખાવાનું લેવા માટે ઘરમાં જય છે, ત્યાં જેલ તોડી નાસી

છુટેલો ભીમો આવી કેતકીને પોતાની સાથે નાસી જવા કહે છે પણ પોતાની સ્થિતિ દ્રવ્યહીન જાણી કપુરીનું ખૂન કરી પૈસા મેળવી નાસી જવા વિચાર કરે છે, કેતકી તેમ કરતાં અટકાવે છે છતાં ભીમો કપુરી આવતાં તેનું ખુન કરવા ધસે છે તે જોઇ કેતકી બુમો પાડે છે એટલામાં વિદેશથી વિદ્યા ભણી આવેલો પટેલ ઘેર આવે છે અને સીપાઇઓને બોલાવી કેતકી તથા ભીમાને બંદિવાન બનાવી રાજ્ય સભામાં મોકલી દે છે, પછીથી દુઃખ સહન કરી સુખમાં આવેલા આનંદી જોડાનો આનંદ.

પ્રવેશ ચોથો—અહલ્યાબાઇ રાજ્યદ્રોહી દેશદ્રોહી મનુષ્યને કેવી શિક્ષા થવી જોઇએ તે બંદીવાન બની ઉભેલા વધ્ય ગંગાધરને પુછે છે ગંગાધર પોતાના સર્વ અપરાધો કબુલ કરી દેહાન્ત દંડ માગી લે છે પણ અપકાર પર ઉપકાર કરનાર અહલ્યાબાઇ તેના સર્વ અપરાધ માફ કરે છે જેથી ગંગાધર શરમાય છે પછીથી જીભાઇ પટેલ કેતકી અને ભીમાને બંદીવાને લાવે છે અહલ્યાબાઇ તેમના ઇન્સાફમાં ભીમાને દેહાન્ત દંડ અને પાપનો પશ્ચાતાપ કરતી કેતકીને ક્ષમા આપે છે પછીથી અહલ્યાબાઇના દત્તક પુત્રને રાજ્યાભિષેક અને સર્વત્ર આનંદ.



૭૬૨૨

॥ ૐ ॥

॥ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

અહલ્યાબાઇ

નાટકનાં ગાયનો

મંગળાચરણ.

પૂર્ણ બ્રહ્મ પ્રણવ રૂપ પૂર્ણ ધામ પૂર્ણ કામ
વિશ્વ ભિન્ન વિશ્વ વ્યાપ્ત વિશ્વ વિરામ પૂનિતનામ
પીત વસ્ત્ર મેઘશ્યામ જયલલામ છે પ્રણામ
મકર કુંડલ કંઠ કૌસ્તુભ વૈજયંતી શોભતી
શ્રી ઉરવશી શોભાવતી
સૌમ્ય કાન્તિ મોક્ષ દાત્રી દિવ્ય શાન્તિ દાયિની
કૈવલ્ય પથ દર્શાવતી—

નટીઓ—

છે જન્મ ભૂમિ જયકારીરે જય ભારતી માત અમારી,
ગૌરવ કરીયે નરનારીરે ભારતી માત અમારી
હરિશ્ચંદ્રને ધર્મ રઘુવીર ભાર્ગવ સમ ભયહારી
સતી સીતા તારા સાવીત્રી સતીઓ અઘહરનારીરે—
ક્યાં તે અનુપમ રત્ન અમારાં ક્યાં સતીઓ સન્નારી
ક્યાં તે પ્રાચીન ગૌરવ સઘળું ક્યાં આ દશા બીચારીરે—

દેશ તણી લવલેશ દયા ધર દીલમાં વિશ્વ વિહારી
કુસંપ ઇર્ષા દ્વેષ ટળેને વસે એકતા પ્યારીરે–
થાય ધરેઘર આર્ય ભગનીઓ ધર્મ નીતી ધરનારી
દેશભક્ત સહુ થાવ બંધુઓ એ અભિલાષ અમારી
ભારતી માત અમારી.

સખીઓ— ૧

ખેલો સખીયો વિશ્વ વાટીકા ખીલી મન હરખાવે
આલમના ચોગાને જો જો ચંદ્રસુધા વરસાવે
નરનારી સમ બહુ બેરંગી પુષ્પ ખીલી સંસારે
ધર્મ કર્મને પ્રેમ પ્રભાથી દિવ્ય પરાગ પ્રસારે

(સાખી)

વિશ્વ વાટીકા રસ ભરી માનવી સુમન્દ જણાય
કો ખીલે કરમાય કો અણખીલ્યાં ખરી જાય;
મોહ ભ્રમર રસ હરી કરે કાળ વાયુ સંહાર,
વનમાળી વિણ વિશ્વમાં નથી અન્ય ઉદ્ધાર
સખી વ્હાલા એ વિશ્વના વિહાર લે ઉદ્ધારી જઇયે વારો.

તારા— ૨

દવા કોઇ દીલની લાવો વિરહાનળ ખુઝાવો
કોઇ મારો કંથ રીઝાવો બની છું બ્હાવરી બાળા
આંખલડી રહે છે રોતી વાલમની વાટ જોતી
પ્રીતમ તમ વીણ સઘળા લાગે સુખ ભોગ લાળા

યોવન દિન રૈન સતાવે અંતર સ્મર ધુન જગાવે
આઠે પહોરે અકળાવે ધારી મનહાર માળા--

તારા ને સખીયો-- ૩

જાણે ના કાંઇ ભોળી બાળારે વલગ્યો છે કયાંથી
વ્યાધિ વિરહ દુઃખકારી
ચપળા છોડી દે બધા ચાળારે- વલગ્યો છે કયાંથી૦
સખી હતી તું મદમાતી જણાયે સુકાતી જાતી
કાન્તિ કરમાતી સખી તારીરે બોલી દે બ્હેની
કયાં થકી લાગી આ બીમારી-- જાણે ના કાંઇ૦
ધડક ધડક છાતી શાને અધીરી થાતી
પીયુને મનાવી લે ધુતારીરે પ્રજળાવે શાને
કામ ધુણીમાં કાય ત્હારી-- જાણે ના કાંઇ૦

તારા--વ્યાધિ વધારો શાને બળતાને બાળો શાને
છોડો છોડેને હું તો હારીરે

સખી--પ્રીતમજી પાસેજા અભિમાન વિસારી--

અહલ્યા-- ૪

જાઓ જાઓ પિયુ
જય પામો મુકુટમણિ રણમાં--
વ્હાલા વ્હેલા વળજો વતનમાં
અરિ સંહરીને જયશ્રીહરીને

શોભાવો શ્યામ સદનમાં
તન ધન જીવન સ્વામીસમર્પણ
સવ સ્વદેશ ચરણમાં—

જીભાઇ— ૫

આવ્યો આ વાંઢા કેરો ધરવા ભગવાનીઆ
વાંઢાને વિશ્વાસ કરી કોઇ ઘર ન આપે ઉતરવા
આંગલી ચીંધી આળ મુકે કદી જઇયે અહૂરા ફરવા—ભગ
હાથે રાધવાં, હાથે શીંધવાં, હાથે કામો કરવા
પૈસા દેતા વિશ્વાસ કરી કોઇ આવે ન પાણી ભરવા
કમાઇ કીધી પણ ન બૈર ઘરમાં હોય સંઘરવા
(તો) કીડીયો સંઘરે ભોરંગ ભોગવે દહાડા પુરા કરવા—ભગ

ગીતડું

મારે આંગણુ રાયરે એળચડીનો છોડરે લળીને આવે છાંયડી
મારે આંગણુ વ્હાલીઆ થઇ આવોરે
શ્રી રાધાવર ઉગ્યોરે સૂરજ ઝળકતો—
મારે આંગણુ જમાઇ વ્હેલા આવોરે
રૂડા જીભાઈ રાજ શોભેરે મંડપ મલપતો—

કેતકી ૭

હું નખરાળી નાજુક નાર મારો દાસીનો અવતાર
દાસીનો અવતાર તોપણુ ઝળકે જોબન બ્હાર

મને થાય મનમાં તો એમજ થાઉ રાજની રાણી
પણ પીટયુ આ ફુટેલ કીસ્મત ભરૂ પારકા પાણી

કપુરી-- ૮

છેલ નવેલી નાર દેહ ઉપવનની બહાર—
રસીક લોચનીયા કટાર કરૂ હૃદય આરપાર--
આળસે અંગ મરોડી ભ્રકુટી તીર છેડી
લટકથી હું લટુ બનાવું વશ કરૂ વરનાર--
પીયુજી પાસ આવે રતિ રસમાં રેલાવે--
લંક લચકથી છક કરીને જોઉ ઝુકી પળવાર--

કપુરી ૯

મને એવો પરણ્યો ભાવે બોલ્યું સાંખે લાડ લડાવે
નોકરે થઇને નમતો આવે લાગે પાય પાય પાય
મને ગમતાં વસ્ત્રો લાવે હીરા મોતીડા મંગાવે
પ્રેમે પ્રીતિરસ પીવરાવે ચિતડું ચાય ચાય ચાય
મીઠી બંસી હું એ મણીધર મધુર નાદ પરડોલે
નયન ઇશારે થનથન નાચે ખમાખમા કહી બોલે
નમતો જાય, જાય, જાય,
ભલે મેઘ એ હોય શ્યામ હું વીજળી થોડી થોડી
કામણગારો કૃષ્ણ ગણીને બનુ રાધીકા જોડી
જુગતી થાય, થાય, થાય,

{ ધોળો દિવસે રાત કહું તો હાજી હા જે કરતો
બની દીવાનો રૂપરંગમાં પાછળ પાછળ ફરતા
કેતકી—રંક હોવે ધણી તો તેવો જોઇએ. }

અહલ્યા— ૧૦

દુનીયા અજબ રંગત ભરી—
જળ વાદળસમ પલ પલ પલટે રંગત સ્થિર ન જરી
એ વિષવેલી દુખ ભરેલી વિષમ વિષમ રસધરી
એક વિપત્તિ જ્યાં વિચરી ત્યાં અનેક આવે ફરી
જોઇ વિપત્ત મનની જાતી સમતા સઘળી સરી
જગ અટવીમાં સહુજન ખાતા ખત્તા ખંતજ કરી
તો પણ તૃષ્ણા આશા ત્યાગી ભજે ન ભાવથી હરી—

અહલ્યા— ૧૧

દુનીયા તણા દિવાના દીલભર મજાઓ લુંટે
તુટે જીવનની દોરી આશા છતાં ન છુટે—
બાળક મટી યુવાની આવે ભલે દિવાની
તન ધન મળે તરૂણી આશા છતાં ન છુટે—
આવે પછી બુઢાપો ધોળા થતાં નીભાળા
રે' બાકી લાકડી લાળા આશા છતાં ન છુટે—
પડી જાય દેહપાપી મરી જાય મન કદાપી
મળી જાય માટીમાં સહુ આશા છતાં ન છુટે—

પનીયારીઓ— ૧૨

હા સંજની મારી નિર્મળ પાણીડા રૂડા ભરીયે
કાંચનના ઘટને શિરપર ધરીયે

સરવર જળમા રહી મછલીયાં જેમ પરસ્પર ગેલ કરે—
તેમ ઉછળતા હૃદય આપણા રસમા રેલમ છેલ કરે

જળમાં સારસ ભર્યું સુધારસ ઉપર અભિમાન કરે,
તેમ ખીલેલી યૌવન કળીનુ પ્રીતે પ્રીતમ પાન કરે—

હુ નીકળી જયા પાણી ભરવા પીટ્યા ખળ પાછળ ફરતા
નખરેથી જો નજર કરૂ તો હાય હાય કહી મરતા—

બની ઠની પનઘટ પર આવુ ઘટમાં શું લઇ જાવું
પાણી પાણી કરી કઇક પુરૂષના હૃદય ભરીને લાવું.—

કપુરી— ૧૩

રાજ સમી આજના આવજોરે સામી સકકપર ઘાંસઓ
મીઠા મ્હેમાન આજ આવજોરે સામી૦

પ્રીતિ સરવરની પાળે પાતળીયા
અમીરસ પીજો પીવરાવજોરે સામી૦

કાયાને કયારડે મ્હેકે કસ્તુરી
લ્હેરખડા લુટજો લુટાવજોરે સામી૦
આંખોની પાખડીમાં શય્યા સમારી
શયન કરી સ્નેહને શોભાવજોરે— સામી૦

ચિત્રકાર— ૧૪

કુધારે હિન્દ વાસીંના હૃદયનો ગવ ચાળ્યો છે,
ઝળકતા હન્દ ગૌરવનો કુધારે દાટ વાળ્યો છે.
અભાગુ અજ્ઞાની મા બાપો મહત્તા આકાર મહિ
સુતાના શત્રુઓ થઇને રહે પૈસા સુતા સાહે—

વિચાર્યા વીણુ હૃદય વચને મરી મીથ્યા ગુમાનીમાં
જડી જે સંતતિ લગ્ને ઝુરે તે જીંદગાનીમાં—
ગયા તે બ્રહ્મચર્યો ને પ્રીતિલગ્નો ગયા જ્યાંથી
પ્રજા તે વીરશું પાકે પછી ઉદ્ધર તે ક્યાંથી

વાગ્ભિનાઓ— ૧૫

છાયોરી વસંત જગ કાનનમેં
કાનનમેં રસ આન રમે
જોર મધુમેં મનોજ મનાવત
જોબન ઔર તરંગ દીખાવત
ચાહત પિયૂ મિલન મનમેં

કપુરી— ૧૬

પીટયા મરજો માને બાપ જોડયું કજોડલુ રે
મુવા મોટા ઘરમાં આપ જોડયું કજોડલુ રે
રંગ ન જોયા ઢંગ ન જોયા જોયું ન રૂપ કરૂપ
કાળમીઢને આપી કપુરી કરમે લખીયો કુપ
મને વળગાડયું એ પાપ જોડયું કજોડલુ રે
મુકયો કાળજડાપર કાપ જોડયું કજોડલુ રે

૧૭

જીબાઈ—બની છું નખરાળી છું નાર
જુવો કેવી લટકાળી ચેવી ચટકાળી વળી ખટકાળી
મારૂં ભમર કટાર વાહ વાહ—બની છું.
રાજાને ચકડોળે ચઢાવું હીરા મોતી બાહાર પડાવું
માથે પછેડી ઓઢી રોશી કપુરીને બદલે જીબાઈ જોશે

હાય હાય હું કોઇનું હાંભળનાર નથી
કરૂં હરામી કેરી હાર—

અહલ્યા— ૧૮

આપત્તી આવે લાખ પણ જે ધર્મ નહી તજનાર
ધમ નહી તજનાર નર તે યશ અવિચળ વરનાર
કુંદનપર જેમ પડે હથોડા તેમજ શુદ્ધ થનાર
દુઃખ હથોડે થયું શ્યામ તે પીત્તળ તુચ્છ અસાર—
અપકારોપર તરૂ જળ ભુમી કરે સદા ઉપકાર—
જો ઉપકાર ભુલેજન ગ્નાની તે નરને ધિક્કાર—

માલેરાવ અને જીભાઈ— ૧૯

તું છોડ શરમાળી શ્યામા માન મધુરી માન
માન મધુરી માન બસ જાન કરૂં કુરબાન—
મને જાવાદયોને આધારોને કામણગારા કાન
કામણગારા કાન તમ કેમ ભુલ્યા છો ભાન
કામણ તું કરનાર કપુરી અંતર વૃથા વલોવે
હુ બૈર મોટા ઘરનું શરમાઉં શું હોવે
હોવે તજી તું આપ હઠીલી અધરામૃતનું પાન (૨)

અહલ્યા— ૨૦

કર સુત સજ્જન જનનો સંગ
જેની સંગત પાપ હટાવે લાવે નીર્મળ રંગ
સ્વાતિ જળનું ઝેર બને જો ગૃહે કરૂર ભોરંગ
કરે માછલી તેજ નીરનું મોતી ભૂષણ અંગ—
તેથી કર સત્સંગ તજીદે સહુ દુર્જનના ઢંગ
લોઢાને કુંદન કર્તા કર સ્પર્શ મણી સત્સંગ—

તારા અને સખીઓ—ગરબો ૨૧

વીજળી ઝબુકે આજ વાદળી આકાશે ચડી
ગાજે સખી ગગન ઘોર મોર કરે ટહુકા મીઠા
વિયોગી રસીક નાર વાટ જોતી ઝરૂખે ચડી
અષાડી વાદળીને પુછે સખી પંથે મારા કંથ દીઠા—
બોલી પીયુ પીયુ જોર કરી ઘનઘોરમાં શોર કરેરે પપૈયા
મેઘનું નીરને શીત સમીર કરે મયુરી નૃતતાતુત થૈયા
પૂછી વાદળીને વીરહાનળથી બળતી વળતી જુવે બ્હાવરી બાળા
જોઇ સખી પરીરંભણુ પામતી જામતી અંતર જોબન જ્વાળા
વાટ જોતી થાકીને પીયુ નાવિયા
રાત જાગી પોઢે પરભાતરે ત્યાં
આવે નાવલીયો નીંદમાં
સ્વપ્નમાં કેલી રહી રસરેલી ત્યાં ઘેલી થઇ ઘનસ્યામ રીસાયા
એક નિમેષ વિષે હ્રશીકેશજ કુંજ નિકુંજ મહીં લપટાયા
ગોતી રહી લળી જોતી રહી કહી કૃષ્ણ મનોહર અહીર જાયા
અંતર્યામીએ સાદ સુણી સલુણી સમીપે પ્રગટયા જગરાયા
આંખે આંખડી મળીરે ભ્રમર પાંખડી મળીરે
'પ્રભુ આવ્યા કે પ્રભાત' કહી ભેટી ભલી ભાત

[illegible]યા અને સખીયો— ૨૨

ચાલો આજે અનંગરંગ ધારીરે
પ્રેમ જુલે ઝીલો રસવારી
કામ જગે જોબન મદવારીરે
રંગ રેલો મંદારયે પધારો—

લોચન રસીક શ્યામ
પ્રિતમ તમ પ્રેમ ધામ
અમૃત રસના વિહારીરે
પતિ સેવામાં પ્રીતી તમારી—

ચિત્રકાર— ૨૩

મનોહર રહી રમ્ય રચના
રચનાર સાર સંસાર રમાવર—
વૃક્ષ લતા સહ પુષ્પ વેલીઓ પુષ્પ ભ્રમરનો યોગ
મંજુલ કલરવ કરે પક્ષીઓ સુંદરતા સંયોગ
હરિત ભૂમી તરૂ પલ્લવ કુંજે વિચિત્ર ચિત્ર વિહાર
ચિત્રકાર જય જગન્નાયંના ભવભય ભંજનહાર—

જીભાઈ— ૨૪

જોઇને વિચારી સગ કીજીયે મનડું મળતાંથી મળીયે
હંસલે બાવળ માળો નાખીયો જાણ્યું ચંદન હશે
ઓચીંતો પવન ઝકોળશે કાયા કાંટે વિંધાશે—જોઇને.
આરસી સરીખા ઉજળા દેખતાં નર રૂડા
બીજાને બોધ એ આપતા પોતે મનના કુડા—જોઇને.
હંસલે ઉંદરની દયા ગણી ઉંદર પાંખમાં લીધો
ટાઢ ગઇ ગુણ વિસર્યો હંસો પાંખવીણ કીધો—જોઇને.

કપુરી અને પટેલ— ૨૫

પટેલજી પુને જઇને પાઠ ભણીને પોર
વેલા આવજો અલબેલા

લ્યો રામ રામ રામ
પટલાણી ઘર ખેતરને માળની સંભાળ
લેજો આવશું ઘરવેલા—
બીજ વાવેતર કરવું કેવું
ખાતર કેવું દેવું
પુને જઇને સહુથી પહેલું
એવું શીખી લેવું—લ્યો રામ રામ.

તારા— **૨૬**

પીયુ કેરે દેશ જાજે કોયલડી પીયુ કેરે દેશ
મારો લઇ જાજે સંદેશ કોયલડી પીયુ કેરે દેશ
બાગ બેરંગી ખુબ ખીલેલો સરવરીયાની પાળ
ટહુકા કરજે કોયલડી તું આંબલીયાની ડાળ—
રોજ રહે છે ત્યાં રસ ભીનો તું રસ ભીની સાદ
શોર કરી ચિત્ત ચોરને દેજે પ્રેમના કોલની યાદ—

માલેરાવ અને તારા— **૨૭**

મારા અંતર આરામ શ્યામ સંચરોજી રાજ
આજ મોતીડે વધાવા વાટ જોતી ઊભી છું
લોહસંગ સ્પર્શકાન્ત ભામીની બણી તું
જડને ચૈતન્યરૂપ સુંદરી બણી તું
પામી ત્રિલોકનું હું રાજ મહારાજ
આવો શિરછત્ર ધારી જોઇ અમે જઇશું વારી
સાહેબા અમારા શિરતાજ —આજ

કપુરી— ૨૮

આવશે આવશે આવશે મારા મોંઘા મ્હેમાન આજે આવશે,
અંતરની પોખડી ખીલાવશેરે મારા લોચનીયાં આજે લોભાવશે
[illegible] વાનેતર ખેતરની શીખી હઇડાને આજે
હરખાવશેરે મારો પાતળીયો પુનેથી આવશે.—

ભાઈ-કપુરી— ૨૯

લોચનીએ લાગ્યો નેડો નાવલીયા
મોહન મન હરખાવા દીયો
ભૂખી છું ભાવે મને પ્રિતીનાં વેણલાં
ખાજાં ઘેબર મને ખાવા દ્યો

પટેલ—કપુરી કોમળ કાયા
જાણું મારા મનની માયા
જોબન જળમાં ન્હાવા દીયો.



જાહેર ખબર.

નીચે લખેલાં પુસ્તકો શ્રી કચ્છ નીતિદર્શક ન સમાજનો મુકામ જ્યાં હોય ત્યાંથી મળશે. જે સાહેબોને જોઇતાં હોય તેઓએ રોકડી કીંમત મંગાવિ લેવા, વેલ્યુપેબલ અથવા નોટપેડ કા રાખવામાં આવશે નહીં

અહલ્યાબાઈ	...રૂ. ૦—૩—
રૂકમીણી સ્વયંવર	...રૂ, ૦—૩—૦
શ્રી સિદ્ધ સત્યેન્દ્ર	...રૂ. ૦—૩—૦
ન્યાય સિંધુ	...રૂ. ૦—૩—૦
ચંદ્રગુપ્ત	...રૂ. ૦—૩—૦
સમ્રાટ અશોક	...રૂ. ૦—૨—૦
આત્મબળ	...રૂ. ૦—૨—૦
મહાત્મા તુલસીદાસ	...રૂ. ૦—૨—૦
યોગમાયા	...રૂ. ૦—૨—૦

મીર હીમ્મતરામ કાળુભાઈ

મીર દાદુભાઈ મીઠાભાઈ

માલેકઃ—શ્રી કચ્છ નીતિદર્શક નાટક સમાજ.